

УДК 811.111'373

Бойчук Н.В.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

АНГЛІЙСЬКІ ЗАГАДКИ ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТ КОНЦЕПТОСФЕРИ НОСІЇВ МОВИ

Анотація. У статті досліджено англійські загадки як елементи концептосфери носіїв англійської мови. Мовні особливості жанру проаналізовано у тісному зв'язку з екстралінгвістичними чинниками, насамперед з когнітивними структурами та процесами, що відбуваються у свідомості людини. У результаті взаємодії лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників загадка як мовний знак уособлює вербалізований елемент концептуальної системи, котра сформувалася у свідомості народу і є однією з вербальних форм втілення коцепта. Загадки є невід'ємною частиною мовної системи, а також репрезентантом концептосфери носіїв цієї мови. Для дослідження моделей вторинної номінації в англійських загадках найбільш продуктивним є текстовий рівень.

Ключові слова: концептосфера, загадка, етнокультурні моделі, когнітивна лінгвістика, вторинна номінація.

Boichuk Nataliia

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

ENGLISH RIDDLES ASA CONEPTUAL SPHERE REPRESENTATIVE OF NATIVE SPEAKERS

Summary. The article deals with the research of riddles as the concept sphere elements. Genre linguistic peculiarities are analyzed together with extralinguistic factors, such as cognitive processes and structures that take place in one's consciousness. Riddles as a language unit represent a verbalized element of the concept system which has been formed in the national consciousness and is one of the verbal forms of concept implementation as a result of linguistic and extralinguistic factors correlation. Riddles are treated as integral units of the language system, as well as a representative of the conceptual sphere of native speakers. Secondary nomination in riddles is considered as encoding or giving a new name to the object of riddling and decoding or using an already existing name for the second time to denote another referent. The dominant motivating factors of the secondary nomination in English riddles are also touched upon in the article. It has been stated that a textual level is the most productive for investigating secondary nomination models.

Keywords: conceptual sphere, riddle, ethnic and cultural models, cognitive linguistics, secondary nomination.

Постановка проблеми. У більшості сучасних лінгвістичних розвідок загадка трактується як продукт мовленнєво-мисленнєвої діяльності людини а також як мовне, соціальне та культурне явище. Такий підхід до вирішення етнолінгвістичних питань сприяє утворенню етнокогнітивних моделей національного мислення, розв'язанню проблеми фонових знань комунікантів через виявлення паремійних аналогів й етнокультурних лакун, розкриттю най-

більш важливих стереотипів масової свідомості та векторів впливу на неї. Концептуалізація світу ґрунтується не лише на універсаліях, а й на етнічному компоненті, власне, на етноконцептах як структурах свідомості, що мають спільні для представників певного етносу складові. Етнокультурний простір інтерпретується через культурні тексти (міні- і макро-) як прецеденти, які загалом є площиною презентації культурного концепта [6, с. 179].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Праці сучасних дослідників фокусуються на аналізі функціональних особливостей англійської загадки (О. Кубрякова, О. Селіванова, А. Мамедова), діахронічному розвитку даного жанру, його місця та значення у певному культурно-історичному контексті (Г. Пасько, В. Телія). Предметний аспект загадок теж нерідко є об'єктом досліджень, оскільки елементи дійсності у загадках дозволяють стверджувати, що власне зміни у соціальному та культурному житті суспільства стали причиною виникнення даних феноменів (Т. Мизин, В. Постовалова, Н. Голіяд).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість досліджень, дана стаття є актуальною з точки зору когнітивної лінгвістики, оскільки природа англійської загадки досліджується як результат взаємодії лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження англійських загадок у когнітивному аспекті; аналіз особливостей актуалізації вторинної номінації концепта в англійських загадках.

Виклад основного матеріалу. Культурологічна значущість лінгвальних одиниць обумовлює етнокультурну специфіку мовної семантики. У цих одиницях простежується поєднання універсального та етнічного відображення дійсності та вигаданої реальності. Дослідник В.Д. Ужченко вказує на взаємозв'язок концепта і національної культури того чи іншого етносу: «...концепт як багатовимірне культурно значуще соціопсихічне утворення в колективній свідомості певної мовної спільноти «розсіяний» у змісті лексичних одиниць, корпусі фразеології, пареміологічному фонді, у системі стійких порівнянь, що відбивають образи-еталони» [10, с. 92]. Етнокультурна концептосфера – це сукупність специфічних для певної національної лінгвокультурної спільноти концептів культури, які найповніше виражають її особливості [8, с. 21]. У когнітивній лінгвістиці мова є тісно пов'язаною з мисленням, є відображенням знань етносу про світ через множинну систему пов'язаних між собою понять (категорій). Ці поняття утворюють концептуальну схему, тобто концептуальну картину світу. Таким чином загальна картина світу умовно складається з мовної та концептуальної. При чому вони тісно взаємодіють, адже перша функціонує для вербалізації другої, і, власне, в мові елементи концептуальної картини заходять найповніше відображення. Когнітивний підхід до мови характеризується антропоцентричністю, тому мова перетворюється в один з когнітивних аспектів діяльності людини як сприйняття, мислення тощо. Якщо розглядати загадку як мовний знак, то можна стверджувати, що вона уособлює вербалізований елемент концептуальної системи, котра сформувався у свідомості народу. Проте у загадці більша увага приділяється сприйняттю світу і речей на базовому рівні (тобто рівні виду, а не роду): кіт, а не тварина; цибуля, а не овоч, тощо. Для прикладу, в англійській загадці *What is it leaves its tongue out, cold or hot? (Dog)* [11, с. 40] можна простежити загальну колективну уяву людей про собаку без конкретизації породи. Тобто в даному випадку у загадці розкривається загальна уява про предмет чи явище. При цьому у загадці є не конкретний денотат

(елемент реального світу), а відповідний концепт (образ дійсності) свідомості людини, який взаємодіє з іншими елементами концептосфери.

Загадка є однією з багатьох вербальних форм втілення коцепта в мовну одиницю. Тому вони можуть вважатися невід'ємною частиною мовної системи англійської мови, а також як репрезентант концептосфери носіїв цієї мови. Існування загадки про той, чи інший предмет свідчить про наявність не лише загальних відомостей про нього носіїв мови, але й про певні характерні особливості, походження, призначення, тощо. Власне сукупність цих знань про об'єкт дійсності у даній статті трактується як концепт, котрий виявляється у загадці в результаті вторинної номінації.

Як відомо, вербалізація концептів відбувається поетапно. На початковому етапі відбувається співвіднесеність коцепта з етимомом відповідного слова, згодом формується внутрішня форма – смисловий центр коцепта-образу, тоді здійснюється символізація значення; і на завершальному етапі відбувається міфологізація коцепту як символу в парадигмі культури [1, с. 4]. У процесі номінації утворюються мовні одиниці, які виконують номінативну функцію, тобто називають та виокремлюють фрагменти позамовної дійсності та утворюють відповіді поняття у формі значення слів, словосполучень, речень, тощо. [3, с. 62]. За І. Голубовською номінація пов'язує зовнішній світ з мовою, установлює кореляцію між предметом та його назвою, з'єднує точку екстралінгвального та мовного простору [3, с. 68].

У другій половині ХХ ст. серед лінгвістів утверджується теза про симбіоз мотивації та номінації. В науковий обіг вводиться термін «мотивологія», суть котрої полягає у вивченні зв'язку між словами та реаліями безпосередньо у момент отримання назви, а також дослідження стану та рівня вмотивованості слова на певному етапі розвитку мови [2, с. 44]. Ю. Степанов, зокрема, уважає, що для виникнення номінативної одиниці зовнішня чи внутрішня мотивація є обов'язковою. Для того щоб утворити слово, необхідно звичити ознаки об'єкта номінації. Семантичні зв'язки твірного та похідного слів лягли в основу класифікації мотивації мовознавця В. Грпичича, який виокремлює такі її підвиди: метафоричну, метонімічну; периферійну та фразеологічну мотивації. [2, с. 48–52]. Незаперечним є той факт, що три складники є обов'язковими елементами процесу номінації: суб'єкт номінації, мовний матеріал та об'єкт номінації. Інколи додається ще й екстралінгвальний чинник – ознака чи властивість, яка визначає назву реалії.

У процесі вторинної номінації використовуються п'ять основних складників, що беруть участь у творенні назви нової реалії: суб'єкт номінації; об'єкт номінації (денотат); образ елемента дійсності та його смислове наповнення (сигніфікат); мовні засоби вираження денотативно-сигніфікативної віднесеності об'єкта найменування з позначуваною дійсністю та умотивованість [3]. Вторинна номінація є досить складним та поліаспектним явищем, тому тлумачення цього терміна у сучасних лінгвістичних дослідженнях теж є неозначним. Деякі дослідники називають вторинною номінацією процес «надання об'єктові ще однієї назви: з іншою вмотивованістю і з певною спеціальною

метою» [10, с. 386]. Інші розглядають її як використання матеріальної оболонки вже наявної одиниці, що називає іншу реалію, а також появу в її семантичній структурі нової семіми [5, с. 111].

Виокремлення основних ознак поняття часто супроводжується необхідністю використовувати набутий досвід, що породжує асоціативність мисленевих процесів людської психіки. Асоціації виникають у процесі порівняння, зіставлення, пошуку аналогій у результаті виявлення дотичностей. Вторинна номінація ґрунтується на асоціативних зв'язках за подібністю та суміжністю. Отже, в основу вторинної номінації покладено асоціативність людського мислення. Вторинна номінація є можливою внаслідок здатності понять трансформуватися і формуватися на основі попереднього, водночас вбираючи нові ознаки дійсності, що виявляються в процесі безперервного пізнання [5, с. 114]. Творення нової номінативної одиниці відбувається за умови зміни денотата на основі вторинних перенесень. Кодуючи об'єкт у загадці, адресант виділяє певну його ознаку чи групу ознак, а тоді знаходить більш оригінальне втілення. Наприклад, у загадці *A box without hinges, key or lid, yet golden treasure inside is hid (an eggs)* [11, с. 125] лексема-кодифікатор *box* передає інформацію про форму та особливості яйця, тому що жовток порівнюється зі скарбом жовтого кольору. Адресат розглядає процес загадування робить можливою актуалізацію набору характеристик, що позначає кодифікатор. У ще одному прикладі реципієнтові необхідно співставити ознаки круглої форми, глибини та великої ваги з подібними об'єктами та вибрати той, котрий на його погляд є найкращим, тобто варіант номену *well: Round like an apple, deep like a cup, yet all the kings horses cannot pull it up (a well)* [11, с. 56]. Вибір лексем-кодифікаторів обумовлюється наявністю характерних ознак образу кодування, які адресат має на меті виокремити і таким чином наштотувати на відгадку.

Вторинна номінація є способом, засобом, інструментом, матеріалом створення мовної картини світу. Вторинні перенесення є універсальними динамічними і закономірними словотвірними процесами. Словесна загадка – це вербальне вираження вторинної концептуалізації елемента реального світу, вираження його нового сприйняття, яке насамперед включає виділення деяких характерних ознак, їх незвичайний розподіл. Очевидно, що при кожному акті вторинної номінації актуалізуються якісь нові ознаки номінанта, тому будь-який елемент дійсності потенційно має необмежену кількість можливостей його вторинної номінації.

Вторинну номінацію можна розглядати на синтаксичному, лексичному та текстовому рівнях

[4; 9]. Суть синтаксичного рівня полягає у різних номінативних можливостях різних членів речення. На лексичному рівні сучасні дослідники виокремлюють непряму вторинну номінацію (в сигніфікат включено усі необхідні характеристики для правильного співвіднесення номена та фрагмента дійсності) та опосередковану вторинну номінацію (сигніфікат співвідноситься з дійсністю на основі виокремлення його особливих властивостей у порівнянні з властивостями інших об'єктів). На текстовому рівні характерні особливості предмета чи явища при вторинній номінації вказують на первинний домінант, допомагаючи разом з тим реципієнту співвіднести об'єкт вторинної та первинної номінації. У мовній одиниці, яка існує в певній мові для називання елемента дійсності і є засобом первинної номінації, передається увесь комплекс існуючих знань про концепт [6, с. 179]. Тобто одне слово чи словосполучення передбачає наявність цих знань. У процесі вторинної номінації ці знання не мають на увазі, а експлікуються, таким чином обмежуючись набором функцій, ознак, характеристик, властивих первинному елементу. Для дослідження моделей вторинної номінації в англійських загадках найбільш продуктивним вважаємо третій підхід. Англійська загадка є ідеальним взірцем тексту, котрий виконує номінаційну функцію, оскільки вона здебільшого стосується назви предмета чи явища. І хоча у тексті загадки не завжди іменник несе смислове навантаження у реченні, саме іменник є ядром процесу номінації: *It's red, blue, purple and green, no one can reach it, not even the queen (a rainbow)* [11, с. 84].

Отже, англійська загадка є втіленням нового сприйняття об'єкту, поєднанням характерних особливостей та їхній незвичайного розподілу. Кожен акт вторинної номінації актуалізує якісь нові риси номінанта, тому кожен елемент дійсності потенційно має безліч можливостей вторинної номінації. Ці можливості визначаються особливостями когнітивної діяльності свідомості людини, котра здійснює категоризацію елементів навколишнього світу.

Висновки і пропозиції. Можемо зробити висновок, що англійська загадка є засобом вторинної номінації концепта, вербалізованим елементом концептуальної системи, котра сформувалася у свідомості народу. Загадка є пов'язаною не з денотатом, а з його образом, який є відображенням і переосмисленням у свідомості людини, тобто концептом. На вибір вторинних номінацій впливають екстралігвальні чинники, котрі стосуються наявності спільних ознак у прихованого образу та його кодифікатора. З точки зору словесної номінації англійська загадка є ідеальним текстом, який виконує номінаційну функцію.

Список літератури:

1. Алефиренко Н.Ф. Когнитивно-семиологическая лингвокультурология : Истоки и методологические основы / Н.Ф. Алефиренко // Знание. Язык. Культура : [материалы Международной научной конфер.]. (Тула, 17-19 мая 2007 г.). – Тула : Петровская Гора, 2007. – С. 3–8.
2. Бацевич Ф.С. Духовна синергетика рідної мови. Лі-нгофілософські нариси : [монографія] / Ф.С. Бацевич. – К. : ВЦ «Академія», 2009. – 192 с.
3. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу : монографія / І.О. Голубовська. – К. : Логос, 2004. – 284 с.
4. Дяченко Н.М. Вторинна номінація крізь призму діалектологічних студій / Н.М. Дяченко // Вісник Житомир. держ. ун-ту імені Івана Франка. – Житомир : ЖДУ, 2006. – № 28. – С. 240–242.

5. Жайворонок В.В. Символіка імені в контексті етно-культури / В.В. Жайворонок // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського Національного лінгвістичного університету. LINGUAPAX – VIII: Мова, освіта, культура: наукові парадигми і сучасний світ. Філологія. Педагогіка. Психологія. – 2001. – Вип.5. – К. : Видавничий центр КНЛУ. – С. 106–115.
6. Стернин И.А. Коммуникативное поведение в структуре национальной культуры / И.А. Стернин // Этнокультурная специфика языкового сознания : сб. ст. ; отв. ред. Н.В. Уфимцева. – М., 2000. – С. 178–185.
7. Тараненко О.О. Номінація. «Українська мова». Енциклопедія / О.О.Тараненко, В.М. Русанівський, М.П. Зяблюк. – К., 2000. – С. 385–387.
8. Телия В.Н. Культурно-языковая компетенция : ее высокая вероятность и глубокая сокровенность в единицах фразеологического состава языка / В.Н. Телия // Культурные слои во фразеологизмах и в дискурсивных практиках / Отв. ред. В.Н. Телия. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – С. 19–30.
9. Ужченко В.Д. Актуальні питання розвитку української мови : [посібник для магістрантів] / В. Д. Ужченко. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 146 с.
10. Ужченко В.Д. Фразеологія сучасної української мови / В.Д. Ужченко, Д.В. Ужченко. – К. : Знання, 2007. – 494 с.
11. Taylor A. English Riddles from Oral Tradition / A. Taylor. – Cambridge : Cambridge University Press, 1951. – 959 p.

References:

1. Alefirenko N.F. Cognitive and semasiological lingvoculturology: Origin and methodological basics: [International scientific conference materials]. (Tula, May 17-19, 2007). – Tula: Petrovskaya Gora, 2007. – P. 3–8.
2. Batssevych F.S. Spiritual synergetics of the native language. Linguistic and philosophical profiles : [monograph] / Batssevych F.S. : VTS “Academy”, 2009. – 192 p.
3. Holubovska I.O. Ethnic peculiarities of the language pictures of the world: monograph / Holubovska I.O. – K. : Logos, 2004. – 284 p.
4. Diachenko N.M. Secondary nomination through the prism of the dialectological studies / N.M. Diachenko // Visnyk Zhytomyr. Ivan Franko State univ. ZhDU, 2006. – № 28. – P. 240–242.
5. Zhaivoronok V.V. The symbolism of name in the ethnic and cultural context / V.V. Zhaivoronok // Naukovyi visnyk kafedry UNESCO of Kyiv National Linguistic University. LINGUAPAX – VIII: Language, education, culture: scientific paradigms and modern world. Philology. Pedagogics. Psychology. – 2001. – Vyp. 5. – K. : Vydavnychi tsentr KNLU. – P. 106–115.
6. Sternin I.A. Communicative behavior in the national culture structure / I.A. Sternin // Ethnic and cultural specificity of the language consciousness: editor N.V. Ufimtseva. – M., 2000. – P. 178–185.
7. Taranenko O.O. Nomination. “The Ukrainian language”. Encyclopaedia / O.O. Taranenko, V.M. Rusanivskyi, M.P. Ziabliuk. – K., 2000. – P. 385–387.
8. Teliia V.N. Cultural and language competence: its high probability and deep secrecy in the units of the language phraseological structure / V.N. Teliia // Cultural layers in phraseological units and discourse practices / Ed. V.N. Teliia. – M. : Slavic culture language, 2004. – P. 19–30.
9. Uzhchenko V.D. Actual issues of the Ukrainian language development: [a coursebook for post-graduate students] / V.D. Uzhchenko. – Lugansk : Alma-mater, 2005. – 146 p.
10. Uzhchenko V.D. Phraseology of Modern Ukrainian Language: handbook for students of philological faculties of High School / V.D. Uzhchenko, D.V. Uzhchenko. – K. : Znannia, 2007. – 494 p.
11. Taylor A. English Riddles from Oral Tradition / A. Taylor. – Cambridge : Cambridge University Press, 1951. – 959 p.